

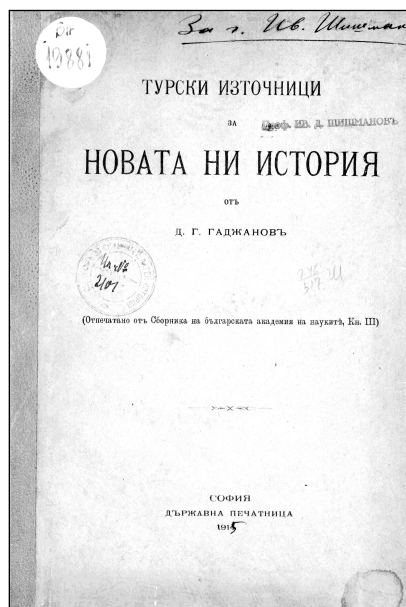
**ДИМИТЪР Г. ГАДЖАНОВ –
ПЪРВИЯТ ДЪЛГОГОДИШЕН ЛЕКТОР ПО ТУРСКИ
ЕЗИК В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

Милена Йорданова

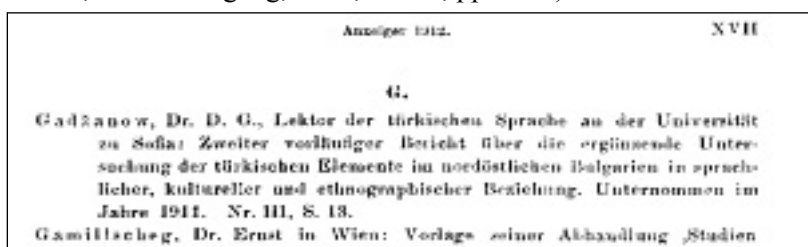
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

През 2014 г. се навършват 140 години от рождението на д-р Димитър Гаджанов, името на когото остава записано в историята на филологията като преподавател и изследовател на турския език. Той е първият дългогодишен лектор по турски език в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и „основоположник на турската диалектология в България“. Неговата преподавателска кариера започва през 1909 г. и продължава до оттеглянето му през 1935 г., след което неговата длъжност е заета от Гълъб Димитров Гълъбов (1892 – 1972). Въпреки че обучението по турски език в най-старото висше учебно заведение в страната започва три години по-рано (1906 г.), до заемането на длъжността „лектор“ от Д. Гаджанов то представлява едносеместриален избираем курс в Историко-филологическия факултет. Едва от учебната 1908/1909 г. придобива системен характер и през годините се развива успешно, с което се поставят основите за създаването в Софийския университет на първата дипломираща специалност за източен език – Турска филология (1952 г.).

Димитър Г. Гаджанов е роден на 3 март 1874 г. в град Гюмюрджина (тогава в пределите на Османската империя, а днес – в Гърция). Получава основно образование в родния си град, след което продължава обучението си в Одрин, където завършва турска гимназия (1892 г.). Висше образование придобива през

1895 г. в турското висше училище в Истанбул, където следва агрономически науки. След дипломирането си идва в столицата на България, където записва второ висше образование в Софийския университет. През 1899 г. завършва специалност „Славянска филология“. За съжаление, не са запазени точни сведения за темата на дисертационния му труд и кога и къде получава тази научна степен. Има категорични данни обаче, че това се е случило до началото на 1912 г., тъй като в публикация в Известията на Кралската академия на науките във Виена от тази година е отбелязано, че Димитър Гаджанов е „доктор“ (*Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse*. Wien, XLIX Jahrgang, 1912, Nr. III, pp.XVII).

Дипломираният филолог започва работа като учител в сливенската девическа гимназия, където преподава две години български и френски език (1901 – 1902 г.). През 1903 г. прекъсва преподавателската си дейност, тъй като е назначен в Министерството на външните работи като преводач („I степен драгоман“) с гръцки и турски език. На тази длъжност Димитър Гаджанов остава до края на 1908 г., а от началото на 1909 г. започва преподавателската си дейност в Университета: първоначално като хоноруван лектор, а от 1910 г. – като редовен лектор по турски език. Паралелно с курсовете, които води в Софийския университет, преподава по съвместителство и в създадената през 1912 г. Военна академия, където „завежда“ курса по турски език. Междувременно активно сътрудничи на Военно-историческата комисия към Военното училище.

Владеенето на няколко езика на високо ниво, особено на книжовния и разговорния турски език (включително и доброто познаване на различни турски диалекти от Мала Азия и Балканите), както и солидното филологическо образование, придобито в Университета, стават предпоставка Димитър Гаджанов да бъде избран от Балканската комисия при Кралската академия на науките във Виена да осъществи пътуване в Североизточна България с цел проучване на турските говори (1910 г.).

Интерес предизвиква обстоятелството, че по времето, когато тази задача е възложена на Д. Гаджанов, в Европа има немалко учени, занимаващи се с диалектология и изучаващи турските говори. Въпреки това, както става ясно от писмата на професор Любомир Милетич, колегата му Ватрослав Ягич се

обръща с молба да му препоръча млад учен, който да проведе експедиция в Североизточна България. Предимството на Д. Гаджанов е, че не само владее в достатъчно висока степен турски и арабски език, но и това, че е славист, тъй като основна задача на експедицията е да се „намерят славянски, а и други нетурски влияния“ в турските диалекти (ЛМВЯ, 1996: 263).

Професор Любомир Милетич е впечатлен от качествата на Димитър Гаджанов и оказва изключително голямо доверие на своя млад колега, като горещо го препоръчва със следните думи: „Той е добре ориентиран в турската литература и въобще би могъл да събере добър материал. Той би внимавал и за нетурските елементи в турските диалекти“ (ЛМВЯ, 1996: 265).

Експедицията в Североизточна България е проведена на два етапа (I: юли – септември 1910 г.; II: юли – септември 1911 г.). Резултатите от направените изследвания са публикувани в престижния философско-исторически том на Известията на Кралската академия на науките във Виена в две последователни публикации. Важно е да се отбележи, че немският текст на докладите е редактиран лично от проф. Ватрослав Ягич, а съдържанието е рецензирано от проф. Битнер.

В рамките на посочената експедиция в Североизточна България Димитър Гаджанов обхожда голям брой селища и местности в района на Шумен, Герлово, Лудогорието, Омуртаг, Тозлука, Провадия, Попово, Русе, Варна и др., като в публикациите си детайлно разглежда спецификите в говорите на местното население на всяко от тях. Българският турколог успява да разбере „всички деликатни различия“ и дава „сигурно описание на всички говори“ (ЛМВЯ, 1996: 295), регистрирани по време на обиколката му.

По време на Първата световна война (1916 г.) Д. Гаджанов участва в научна експедиция в Македония, където провежда изследвания върху местните говори и принадлежността на мюсюлманите от българските земи към различни течения в исляма. Научните му доклади, озаглавени „*Мюсюлманското население в новоосвободените земи*“ и „*Изучаване на Македония в етнографско и диалектоложко (турски диалекти) отношение*“, съдържат подробни сведения и за географското разпределение по области („окръзи и околии“) на живеещото в българските земи население, изповядващо исляма, както и научно обоснована информация за етническият му състав. Относно изповядването на отделни течения в исляма посочва регионите им на разпространение и главните различия между тях, като обвързва възникването им със съответни исторически събития. Информацията, съдържаща се в доклада, е обобщена в табличен и схематичен вид в края на текста, за да се илюстрира статистическата картина в селата в района на днешен Благоевград, Куманово, Скопие, Ниш, Прищина, Призрен, Дебър, Струга, Охрид, Битоля, Прилеп, Вардарска долина. Димитър Гаджанов акцентира не само върху названията и прозвищата на някои регистрирани групи население, но като филолог обръща особено внимание и върху езиковедския аспект на проучването, като предоставя данни за турските диалекти в района, които системно и акуратно регистрира.

„Теренните“ проучвания на Димитър Гаджанов продължават да бъдат актуални източници и в наши дни, тъй като в тях се съдържа богат фактологичен материал, събиран с особена вещина и прецизност, за турскоговорящото население в български земи.

В своите изследвания авторът убедително доказва на основата на анализиранияте данни, че не е задължително наличието на трихтомна взаимовръзка: езикова – етнична – религиозна принадлежност, за обясняване на етнолингвистичната ситуация в този район. На тази база се заема с коригирането на някои неточности в начините на подаване на статистическа информация за разпределението на населението по признаците етнос, религия, език, които до този момент са изготвяни единствено по признака религиозна принадлежност на съответното население (Гаджанов, 1993: 231).

Диалектоложките проучвания на Д. Гаджанов се отличават с оригиналност и съдържат обективен теоретико-практически принос за развитието на този тип изследвания. Неслучайно неговите постижения се оценяват като несъмнен принос в изследването на турската диалектология в европейски мащаб, тъй като те се открояват с „умелото разкриване (...) на взаимната обусловеност на характеристиките на изучаваните от него общности“ (Боев, 2004: 328). Диалектолозите, последователи на делото на Д. Гаджанов, остават удивени от принципите, залегнали при събирането и обработването на езиковите данни, както и от обективната методика при обобщаване на резултатите, прилагани в изследванията му. Интерес предизвиква обстоятелството, че българският учен е не само един от пионерите в турската диалектология – едно ново за началото на XX век направление в туркологията. Нещо повече – той прилага оригинална методика, основаваща се на научни принципи за определяне на елементите и етапите на изследването с цел ексцерпиране на релевантни данни, близо 20 години преди Първия международен конгрес на лингвистите в Хага (1928 г.) да отправи препоръки към диалектолозите да следват същите в основата си методи.

Изследванията на българския езиковед се отличават със задълбоченост и с висока научна стойност. Отделя се внимание на факта, че за акуратността на диалектоложкото изследване е нужно да се вземат предвид не само фонетичните различия, но и да се проучат обстойно морфологичните и лексикалните специфики в обособените наречия, за да се определи делението на съответните говори.

За адекватността на резултатите допринася и обстоятелството, че изследователят е завършил славянска филология, тъй като при теренните си проучвания отчита обективно и влиянието, оказано от българския език върху турските говори.

Освен в лингвистичен план изследванията на Д. Гаджанов, който с право се приема за основател на турската диалектология в България, са с голя-

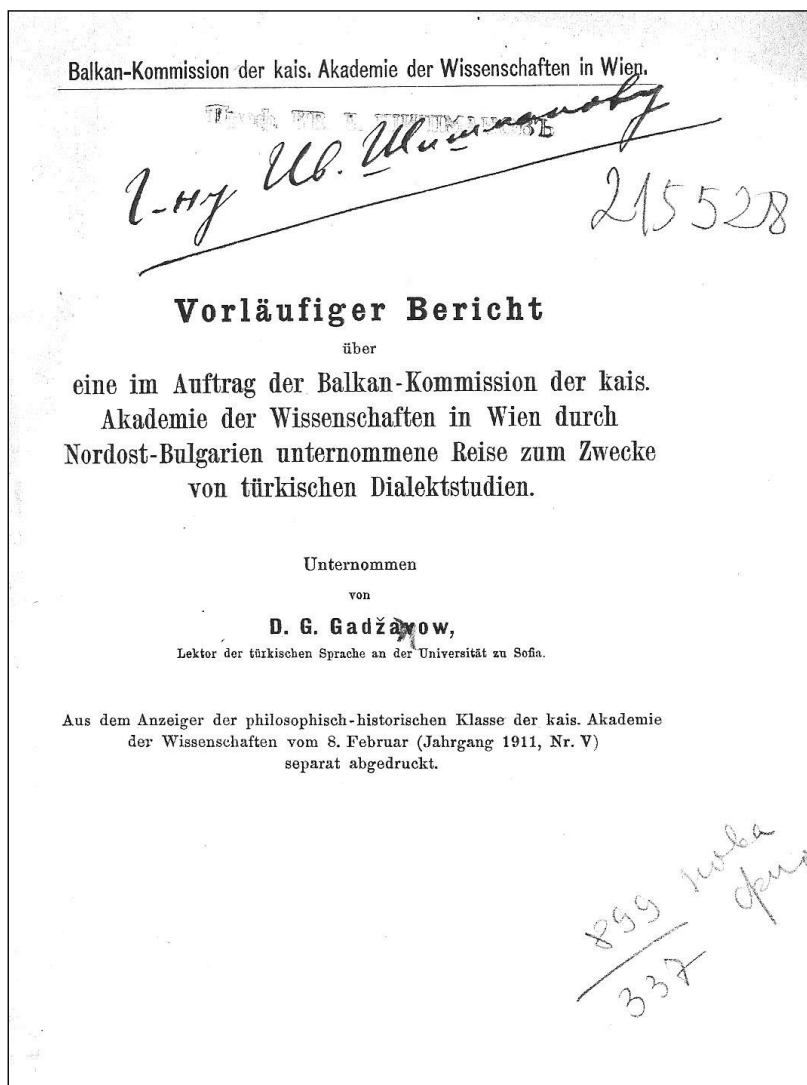
ма значимост и приложимост в историко-филологическите науки. Тъй като той прилага в работата си комплексния метод, публикациите му са безценен източник за учени, работещи в областта на етнологията и антропологията. Това се дължи на обстоятелството, че в тях се посочват автентични сведения „в културно [...] и етнографско отношение“ (Гаджанов, 1993: 231) за местното население, като се представят обстойно данни, структурирани по система от обективно определени параметри: външен вид (ръст, телосложение, черти на лицето, тен, тембър и др.) и облеклото (носиите), а така също и характерни обичаи и традиции на населението, както и различни поверия и легенди, разпространени в проучените селища. Важна характеристика на тази информация е нейната научна достоверност, тъй като е събирана на място и без посредничеството на преводач. Наличието на подходящо подбран снимков материал на носиите от началото на XX век на турскоговорящо население от Североизточна България е доказателство не само за духа на епохата, но и за отвореността на учения към използване на нови технически средства за наблюдение и регистриране на бита на обследваното население.

Публикационната дейност на Димитър Гаджанов включва и множество статии в разнообразни периодични издания като в. „Реч“, „Балканска трибуна“, „Камбана“, „Мир“ и др. Наред с това българският турколог активно сътрудничи с научнопопулярни материали на турски вестници, издавани както в пределите на България, така и в Истанбул.

Паралелно с това Д. Гаджанов превежда на български език редица важни за историята на България и Балканите османски източници. Така например на него дължим превода на части от пътеписа на Евлия Челеби, които се отнасят до българските земи.

Д-р Димитър Гаджанов е филолог, който поставя основите на системното преподаване на турски език в първия български университет – „Св. Климент Охридски“. Изследванията му в областта на туркологията и османистиката, и особено върху турската диалектология, са основополагащи за развитието ѝ в България.

Научните публикации на Д. Гаджанов високо се ценят от неговите съвременници, за което свидетелстват множество факти. Подкрепа на това твърдение се намира в писмата на професор Любомир Милетич до професор Ватрослав Ягич, както и в обстоятелството, че единствените запазени в Университетската библиотека на Софийския университет екземпляри от отпечатъците на „Турски източници за новата ни история“ (1915 г.) и на докладите от Известията на Кралската академия на науките във Виена (1911 г. и 1912 г.) са от личната библиотека на академик Иван Шишманов. Вече повече от век изследванията на Димитър Гаджанов запазват своята актуалност и остават неизменен източник на информация и възхищение за изследователите.

Основни публикации на Димитър Г. Гаджанов

Гаджанов, Д. (1909): Пътуването на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII век. – *сп. Периодическо списание на Българското книжовно дружество*. София, кн. LXX, год. XXI, 1909, св. 9 – 10, с. 639 – 724. [превод от турски]

Gadžanow, D. G. [Sitzung der philosophisch-historischen Klasse vom 08. Februar 1911] Vorläufiger Bericht über eine im Auftrage der Balkan-Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien durch Nordost-Bulgarien unternommene Reise zum Zwecke von türkischen Dialektstudien. – *Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse*. Wien, XLVIII Jahrgang, 1911, Nr. V, pp. 28 – 42.

Gadžanow, Dr. D. G. [Sitzung der philosophisch-historischen Klasse vom 24. Januar 1912] Vorlage des zweiten vorläufiger Berichtes über die ergänzende Untersuchung der türkischen Elemente im nordöstlichen Bulgarien in sprachlicher, kultureller und ethnographischer Beziehung (Unternommen im Jahre 1911). – *Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse*. Wien, XLIX Jahrgang, 1912, Nr. III, pp. 11 – 20.

Гаджанов, Д. (1912): Кратки етнографически бележки. – *Сборник в чест на професор Л. Милетич по случай 25-годишната му книжовна дейност (1886 – 1911): От учениците му*. София: Царска придворна печатница, 1912. с. 104 – 117.

Гаджанов, Д. (1915): Турски източници за новата ни история. – *Сборник на Българската академия на науките*, кн. III, клон историко-филологичен и философско обществен. София: Държавна печатница, 1915. с. 1–69.

Гаджанов 1916: Гаджанов, Димитър. Мюсюлманското население в новоосвободените земи. – *Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916*. София, 1916. 52 с.

Гаджанов, Д. (1916): Изучаване на Македония в етнографско и диалектоложко (турски диалекти) отношение. – *Ограничено издание на Географския институт за официална България през 1916 г.*

Гаджанов 1925: Гаджанов, Димитър. Мохамедани православни, мохамедани сектанти в Македония. – сп. *Македонски преглед*, год. I, кн. 4, 1925. с. 59 – 66.

Гаджанов, Д. (1993): Мюсюлманското население в новоосвободените земи. – *Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916*. (съставител, предговор и бележки: Петър Христов Петров). София: Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец“, 1993. // София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993. с. 231 – 283. [второ издание] (първо издание – 1916 г.)

ЛИТЕРАТУРА

Боев, Е. (2004): Турската езикова практика в Омуртаг и района. – *Град Омуртаг и Омуртагският край. История и култура. Т. 3*. (Съставител: Мирослав Тошев; Научни редактори: Велко Тонев, Мирослав Тошев). Велико Търново, с. 326 – 376.

ЛИМВЯ, (1996): *Любомир Милетич до Ватрослав Ягич. Писма 1896 – 1914.* (Съставителство, превод от хърватски, уводна статия, обяснителни бележки Румяна Божилова). София: Академично издателство „Проф. Малин Дринов“.

REFERENCES

- Боев, Е. (2004): *Turskata ezikova praktika v Omurtag i rayona. – Grad Omurtag i Omurtagiskiyat kray. Istoriya i kultura. T. 3.* (Sastavitel: Miroslav Toshev; Nauchni redaktori: Velko Tonev, Miroslav Toshev). Veliko Tarnovo, s. 326 – 376.
- LMVYA, (1996): *Lyubomir Miletich do Vatroslav Yagich. Pisma 1896–1914.* (Sastavitelstvo, prevod ot harvatski, uvodna statiya, obyasnitelni belezhki Rummyana Bozhilova). Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. Malin Drinov“.

DIMITAR GADJANOV – THE FIRST LONG STANDING LECTURER IN TURKISH LANGUAGE IN ST. KLIMENT OHRIDSKI UNIVERSITY OF SOFIA

✉ **Dr. Milena Yordanova, Assist. Prof.**
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: yordanova_milena@yahoo.com